

บริบท ความหลากหลาย และ แนวทางการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เป็นยา
ของป่าชุมชนทรายมูล อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดContext, Diversity, and Guidelines for Conservation of Edible and Herbal
Plants for Sai Mun Community Forest, Selaphum District, Roi Et Provinceวันเพ็ญ วีรเชลลิตระกุล^{1*}, วินัย วีระวัฒนานนท์², บุญเลิศ วงษ์โพธิ์³Wonphadeth Weerasornlertakul^{1*}, Vinai Weerawattananont², Boonlert Wongpho³^{1,2,3}มหาวิทยาลัยปทุมธานี

เลขที่ 140 หมู่ 4 ถนนติวานนท์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมืองปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี 12000 ประเทศไทย

^{1,2,3}Pathumthani University

140 Moo 4, Tiwanon Road, Ban Klang Subdistrict, Mueang Pathum Thani District,

Pathum Thani Province, 12000, Thailand

รับบทความ: 25 ตุลาคม 2565

ปรับปรุงบทความ: 21 ธันวาคม 2565

ตอบรับตีพิมพ์บทความ: 28 ธันวาคม 2565

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงคุณภาพนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบทและความหลากหลายของพรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาในป่าชุมชนทรายมูล 2) เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาของป่าชุมชนทรายมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 16 คน ที่เจาะจงเลือกจากปราชญ์ชุมชน หมอพื้นบ้าน ครู และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์บริบทและความหลากหลายของพรรณพืชกินได้ไม่เป็นยา และแบบสัมภาษณ์แนวทางการอนุรักษ์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ป่าชุมชนทรายมูล มีพื้นที่ 285 ไร่ 17 ตารางวา เป็นป่าชุมชนแบบดั้งเดิม ประเภทป่าใช้สอยชุมชน มีลักษณะเป็นป่าบุงป่าทาม พบพรรณพืชกินได้ไม่เป็นยา จำพวกต้น 31 ชนิด เถาและเครือ 10 ชนิด หักและเหง้า 9 ชนิด ผัก 8 ชนิด และหญ้า 1 ชนิด ปัญหาและความต้องการในการอนุรักษ์ คือ ประชาชนขาดการมีส่วนร่วม ต้องการผู้ร่วมสำรวจและร่วมเรียนรู้ให้เยาวชนร่วมจัดทำระบบฐานข้อมูล การจัดทำระบบการถ่ายทอดความรู้ คณะกรรมการป่าชุมชนที่เข้มแข็ง และจัดพิธีบวงสรวงผีปู่ตา มีแนวทางในการอนุรักษ์ คือ 1) จัดโครงการจัดทำระบบฐานข้อมูลพรรณพืชกินได้

* ผู้เขียนหลัก (นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัยปทุมธานี)

อีเมล: anattap1@hotmail.com

ไม้เป็นยา 2) จัดทำธรรมนูญป่าชุมชน 3) สรรหาคณะกรรมการป่าชุมชนที่เข้มแข็ง 4) จัดโครงการบวงสรวง
บูชาผีปู่ตา และ 5) จัดทำรูปแบบการฝึกอบรมเพื่อการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม้เป็นยา

คำสำคัญ

การอนุรักษ์ พรรณพืชกินได้ไม้เป็นยา ป่าชุมชน

Abstract

This qualitative research aimed to study 1) the condition and diversity of edible and herbal plants in the Sai Mun community forest, and 2) guidelines for the conservation of edible and herbal plants in the Sai Mun community forest. 16 key informant persons were selected using purposive sampling to community scholars, folk healers, teachers, and public health officials. The research instruments consisted of an interview form for study conditions and diversity of edible and herbal plants, and an interview form for determining guidelines for the conservation of edible and herbal plants. Data were analyzed by content analysis. The results were as follows: Sai Mun community forest was a traditional community forest that covers an area of 285 rai 17 square wah and consisted of 28 types of plants, 14 types of vines, 9 types of rhizomes, 8 types of vegetables, and 1 type of grass. The problems and needs of conservation were lacking public participation, the need for participants to explore and learn, letting youth join in organizing the database system, establishing a knowledge transfer system, strong community forest committee, and organizing a ceremony. Guidelines for conservation as 1) Organize a project to create a database of edible and herbal plants, 2) prepare a constitution for community forests, 3) recruit a strong community forest committee, 4) organize a ceremony project, and 5) developing a training model for the conservation of edible and herbal plants.

Keywords

Conservation, Edible and Herbal Plants, Community Forest

บทนำ

พรรณพืชกินได้ไม้เป็นยาหรือพืชสมุนไพรพื้นบ้านเป็นพืชที่ใช้ทำเป็นยารักษาโรค และสามารถนำมาเป็นอาหารบริโภคในชีวิตประจำวันได้ มีความสำคัญในการดำรงชีวิตประจำวันของประชาชนในชุมชนชนบท และสามารถเก็บหาได้จากป่าไม้หรือป่าชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกับพื้นที่อยู่อาศัยของคนในชุมชน (สาโรช

โสมนางกูร และรสสุคนธ์ (โรหิตรัตน์) ภิบาลกุล, 2539, 28-32; มณฑา ลิ้มปิยะประพันธ์, 2554, 35) โดยหลักการแล้ว ป่าชุมชนเป็นพื้นที่ป่าไม้ธรรมชาติหรือพื้นที่ป่าที่สร้างขึ้นที่รัฐได้กำหนดไว้ให้เป็นทรัพย์สินส่วนร่วมของชุมชนและใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของชุมชน โดยให้ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ ภายใต้กระบวนการทางสังคมในการจัดการอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมบนฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา ความเชื่อ วัฒนธรรม อุดมการณ์ และสิทธิชุมชน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและเกิดสำนึกในการเป็นเจ้าของร่วมกันของประชาชนที่อาศัยอยู่รอบป่าชุมชน (โกมล แพรกทอง, 2537, 16; คณะอนุกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน, 2533, 25; อำนวย คอวนิช, 2528, 57; กรมป่าไม้, 2553, 32; สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2532, 22; เสน่ห์ จามริก, 2536, 58) ฉะนั้นป่าชุมชนจึงเป็นแหล่งของพรรณพืชกินได้ไม่ใช่นยาหรือพืชสมุนไพรพื้นบ้านให้ประชาชนได้เก็บหามาใช้ประโยชน์ทางยาและอาหาร จนถึงหากมีปริมาณผลผลิตจากป่าชุมชนจำนวนมากว่าการบริโภคของคนในชุมชนสามารถนำมาจำหน่ายเป็นรายได้ของคนในชุมชนได้

ปัจจุบันป่าชุมชนในประเทศไทยได้ถูกทำลายลงเป็นอย่างมาก อันเกิดจากการขาดจิตสำนึกและขาดระบบการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของป่าชุมชน ประชาชนในชุมชนบุกรุกจับจองเป็นพื้นที่ทำการเกษตร ตัดต้นไม้ใหญ่ในป่าไปทำบ้านเรือน รวมถึงการเก็บหาของป่าในปริมาณมากจนกลายเป็นการทำลายป่าชุมชน ที่เกิดจากความต้องการของประชาชนในการบริโภคและใช้ประโยชน์จากของป่ามีมากขึ้น ทำให้เกิดการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพที่ส่งผลกระทบต่อการใช้พรรณพืชกินได้ไม่ใช่นยาหรือพืชสมุนไพรพื้นบ้าน อีกทั้งวิถีชีวิต กระบวนทัศน์ และความต้องการของคนในชุมชนที่จะรักษาธรรมชาติไว้ให้อนุชนรุ่นหลังยังไม่แสดงออกอย่างชัดเจน กฎหมายป่าไม้ที่มีอยู่ที่ไม่เอื้อต่อการบังคับใช้และไม่ทันสมัยต่อสถานการณ์ นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กับชุมชนที่อาศัยอยู่รอบป่า นอกจากนี้ความตระหนักถึงคุณค่าของพืชสมุนไพรพื้นบ้านที่หลากหลายยังไม่สามารถขยายผลไปยังประชาชนในชุมชนได้อย่างจริงจัง ขณะเดียวกันพหุภาคีในชุมชนที่มีบทบาทในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ได้แก่ องค์การสงฆ์ ครู นักเรียน และปราชญ์ชาวบ้าน ไม่ได้มีบทบาทในการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พืชสมุนไพรพื้นบ้านร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรมที่แสดงถึงแนวทางที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืนของการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนที่เป็นของแหล่งพรรณพืชกินได้ไม่ใช่นยาหรือพืชสมุนไพรพื้นบ้าน เพื่อยกระดับความสามารถของป่าชุมชนในการผลิตอาหารและยาที่เป็นพรรณพืชกินได้ไม่ใช่นยาหรือพืชสมุนไพรพื้นบ้านให้เพียงพอกับความต้องการของชุมชน (กรมป่าไม้, 2553, 48; สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม, 2547, 65)

ป่าชุมชนทรายมูลอยู่ในพื้นที่บ้านทรายมูล หมู่ 4 ตำบลขวาว อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด มีเนื้อที่ 285 ไร่ 17 ตารางวา ประกอบด้วยไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ และพืชสมุนไพรพื้นบ้านประจำถิ่นจำนวนมาก เช่น กระโดน ส้มโอง พันธ์ชาติ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีผักพื้นบ้าน เช่น ผักหวานป่า ผักติ้ว อีลอก ผักเม็ก กระเทียม กรุงเขมา กลอย คอนแลน แดง ติ้ว และเห็ด เป็นต้น ซึ่งชาวบ้านได้นำมาประกอบอาหารและใช้ทำเป็นยารักษาโรคที่คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ กล่าวได้ว่าป่าชุมชนทรายมูลเป็นทั้งคลังอาหารและคลังยาที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคนทั้งในชุมชนและชุมชนโดยรอบป่าชุมชน (บุญศรี ทองบ่อ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 กรกฎาคม 2565) อย่างไรก็ตามยังไม่มีการศึกษา สำรวจ และจัดระบบข้อมูลด้านความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณ

พืชกินได้ไม่ใช่นายหรือพืชสมุนไพรพื้นบ้าน รวมถึงพันธุ์พืชที่ทรงคุณค่าแก่การอนุรักษ์ และพัฒนาให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ทางธรรมชาติของท้องถิ่นสำหรับการนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงอนุรักษ์ให้กับประชาชน โดยเฉพาะเยาวชนในท้องถิ่น อันจะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เกิดจิตสำนึก เห็นคุณค่า และเกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่ใช่นายหรือพืชสมุนไพรพื้นบ้านของป่าชุมชนทรายมูล ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาถึงบริบทและความหลากหลายของพรรณพืชกินได้ไม่ใช่นายในป่าชุมชนทรายมูลว่าเป็นอย่างไร รวมถึงศึกษาถึงแนวทางการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่ใช่นายของป่าชุมชนทรายมูล อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ว่ามีแนวทางเป็นอย่างไร อันจะนำไปสู่การนำแนวทางการอนุรักษ์ไปใช้จริงในพื้นที่ให้เกิดการส่งเสริมความรู้เจตคติในการอนุรักษ์ พรรณพืชกินได้ไม่ใช่นาย และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ของป่าชุมชนที่ยั่งยืน ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนและท้องถิ่นต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาบริบทและความหลากหลายของพรรณพืชกินได้ไม่ใช่นายในป่าชุมชนทรายมูล อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
2. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่ใช่นายของป่าชุมชนทรายมูล อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

ทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดเกี่ยวกับพรรณพืชกินได้ไม่ใช่นายหรือพืชสมุนไพรพื้นบ้าน
พรรณพืชกินได้ไม่ใช่นายหรือพืชสมุนไพรพื้นบ้าน เป็นพืชที่ใช้ทำเป็นยารักษาโรคและอาหารได้ มีความสำคัญในการดำรงชีวิตประจำวันของประชาชนในชุมชนชนบท และสามารถเก็บหาได้จากป่าไม้หรือป่าชุมชน สามารถจำแนกตามส่วนที่นำไปใช้ประโยชน์ได้ 5 จำพวก ได้แก่ จำพวกต้น จำพวกเถาและเครือ จำพวกหัวและเหง้า จำพวกผัก และจำพวกหญ้า (สาโรช โสภณางกูร และรสสุคนธ์ (โรหิตรัตน์) ภิบาลกุล, 2539, 28-32; มณฑา ลิ้มปิยะประพันธ์, 2554, 35)
2. แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนและการอนุรักษ์ป่าชุมชนชุมชน
ป่าชุมชน เป็นระบบนิเวศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ ชุมชนมีความตระหนักในความสำคัญ และเห็นคุณค่าที่มีต่อชีวิตของคนในชุมชน ป่าชุมชนเกิดขึ้นจากการขออนุญาตจัดตั้งตามความต้องการที่เสนอต่อภาครัฐ ตามองค์ประกอบข้อบังคับประเภทของป่าชุมชนได้แก่ ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม ป่าชุมชนแบบพัฒนา (กรมป่าไม้, 2553, 48)
การอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นวิธีการในการปกป้องรักษาป่าที่เกิดจากชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนตัดสินใจดำเนินการในการคุ้มครองดูแล และบริหารจัดการป่าชุมชนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมความเชื่อ และประเพณีของชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพของป่าชุมชน อันเนื่องมาจาก

การทำลายของกลุ่มคนหรือประชาชนขาดจิตสำนึกและรักในธรรมชาติและระบบการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่เป็นระบบ (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม, 2547, 65)

นิธนา เอี่ยมสะอาด และคณะ (2562, 10) ได้ศึกษา การจัดการความรู้เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับสมุนไพรไทยในตำบลดอนสัก อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่ตำบลดอนสักมีทั้งพืชสมุนไพรที่เกิดตามธรรมชาติบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเล ในการจัดหมวดหมู่ ผสานความรู้บันทึกและถ่ายทอดองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพร ได้จัดหมวดหมู่พืชสมุนไพรที่เกิดตามธรรมชาติบริเวณพื้นที่ชายฝั่งจำแนกประเภทสมุนไพรตามโรคที่ใช้สมุนไพรรักษา ได้แก่ 1) ท้องร่วง บิด อาเจียน ใช้โง้งกางใบเล็ก โง้งกางใบใหญ่ ตะบูนขาว ตะบูนดำ โปรงขาว 2) การชะล้างแผล ห้ามเลือด สมานแผล ใช้โง้งกางใบเล็ก โง้งกางใบใหญ่ ตะบูนขาว ตะบูนดำ ขี้เหล็กย่าน 3) ขับลม ฟอกเลือด ขับเลือดเสีย ใช้ต้นตาตุ่มทะเล แสมขาว 4) ถอนพิษ ขับสารพิษ ใช้รางจืด ผักบุ้งทะเล 5) หัวใจพิการ ใช้เต่าร้างแดง 6) นิ่วริดสีดวง ใช้ขลุ่ 7) ตับอักเสบ ใช้ต้นรังไก่

เอกศักดิ์ เสงสุโข (2563, 10) ได้ศึกษา การจัดการภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพและการใช้สมุนไพรของกลุ่มภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้าน พบว่า ภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร การจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร พบในทั้ง 3 กลุ่ม คือ มีการนำพืชสมุนไพรหายาก และสมุนไพรต่างถิ่นมาปลูกในพื้นที่ของสมาชิกกลุ่มที่ดินส่วนบุคคลหรือที่อนุรักษ์ ซึ่งแต่ละกลุ่มจะมีศักยภาพในการจัดการและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อความหลากหลายแตกต่างกันส่งผลให้มีชนิดของพืชสมุนไพรที่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาถึงความเป็นไปได้ในการอนุรักษ์พบว่ากลุ่มชมรมแพทย์แผนไทยเภสัชพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นมีอิสระในการบริหารจัดการพื้นที่ได้ดีและมีพื้นที่มากพอ แต่มีข้อจำกัดว่าการปลูกและอนุรักษ์สมุนไพร มีเพียงแห่งเดียว และปัจจุบันสมาชิกกลุ่มก็เหลือเพียงบุคคลในครอบครัวกลุ่มผู้ปลูกและแปรรูปสมุนไพรฤทธิ์ที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดิน การบริหารจัดการจึงมีแนวทางที่ไม่ค่อยชัดเจนนัก และไม่เป็นเอกภาพในการบริหารจัดการ เมื่อพิจารณาจากพื้นที่ พบว่า กลุ่มผู้ปลูก แปรรูปสมุนไพรฤทธิ์เป็นกลุ่มที่มีสมาชิกมากที่สุด แต่รวมกลุ่มกันแบบหลวม ๆ คือ มีลักษณะเป็นกลุ่มขยาย เน้นการแลกเปลี่ยนสินค้ากัน มีพื้นที่ในการปลูกและอนุรักษ์สมุนไพรมากที่สุด ประกอบกับพื้นที่บางส่วนเป็นเขตหวงห้าม จึงมีความเป็นไปได้ที่จำนวนสมุนไพรจะได้รับ การอนุรักษ์แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับนโยบายของวัด ส่วนกลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทยบ้านสมุนไพรเป็นกลุ่มที่มีพื้นที่ในการปลูกและอนุรักษ์น้อยที่สุด แต่มีข้อดีคือ มีอิสระ ในการบริหารจัดการเต็มที่ เพราะปลูกในพื้นที่ส่วนบุคคล ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งกลุ่มการปลูกและการอนุรักษ์สมุนไพรของทั้ง 3 กลุ่ม

สุนทรี จินธรรม และคณะ (2558, 1) ได้ศึกษา ความหลากหลายของพรรณพืชสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดงบัง ตำบลดงขี้เหล็ก อำเภอมือง จังหวัดปราจีนบุรี พบว่า มีพืชสมุนไพร 150 ชนิด เป็นไม้ยืนต้น 51 ชนิด ไม้ล้มลุก 42 ชนิด ไม้พุ่ม 31 ชนิด ไม้เลื้อย 23 ชนิด และไม้น้ำ 3 ชนิด ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ทางยาจากพืชสมุนไพร พบว่า มีส่วนใบ ยอด เป็นยา มากที่สุด 45 ชนิด ลำต้น เปลือก 44 ชนิด ราก หัว เหง้า 39 ชนิด ผล เมล็ด 32 ชนิด ดอก 22 ชนิด และใช้ทุกส่วน 13 ชนิด พืชสมุนไพรแต่ละชนิดมีสรรพคุณทางยาที่แตกต่างกัน และพืชสมุนไพรที่มีใบเป็นส่วนที่นำมา

ประกอบอาหาร มี 39 ชนิด ผลและยอด 31 ชนิด ดอก 13 ชนิด เมล็ด 6 ชนิด ลำต้น 5 ชนิด และผัก 3 ชนิด และใช้ส่วนอื่นๆ 9 ชนิด

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้นสามารถนำมาใช้กำหนดประเด็นในการศึกษาบริบทและความหลากหลายของพรรณพืชกินได้ไม่เป็นยา และการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาของป่าชุมชนทรายมูล อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant persons) ที่เจาะจงเลือก (Purposive Sampling) จากปราชญ์ชุมชน และหมอพื้นบ้าน ที่มีความเชี่ยวชาญด้านพรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาหรือสมุนไพรพื้นบ้าน และครูเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เป็นผู้มีบทบาทในการเป็นผู้นำและถ่ายทอดความรู้ในชุมชน กลุ่มละ 4 คน รวมจำนวน 16 คน เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เพื่อรวบรวมข้อมูลบริบทและความหลากหลาย และความคิดเห็นสำหรับการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาของป่าชุมชนทรายมูล อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

เกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

- 1) เกณฑ์คัดเข้ากลุ่มตัวอย่าง ต้องเป็น ปราชญ์ชุมชน หมอพื้นบ้าน ครู และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ที่ไม่มีความผิดปกติของการได้ยินและการมองเห็นหรือการสื่อความหมาย
- 2) ต้องการมีส่วนร่วมในกระบวนการรวบรวมข้อมูลบริบทและความหลากหลาย และความคิดเห็นสำหรับการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาของป่าชุมชนทรายมูล
- 3) มีข้อมูลเพียงพอที่จะเสนอหรือแลกเปลี่ยน
- 4) มีแรงจูงใจที่อยากเข้าร่วมในกระบวนการ และสนใจในผลที่จะได้จากการสรุปความคิดของผู้ที่เกี่ยวข้องที่ไม่สามารถหาได้จากที่อื่น

เกณฑ์การคัดออกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

- 1) ได้รับการเจาะจงเลือกเข้าร่วมโครงการวิจัยแต่ไม่ประสงค์เข้าร่วมโครงการ
- 2) ตรวจสอบพบภายหลังว่ามีความผิดปกติของการได้ยินและการมองเห็น ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการสื่อสารในการให้ข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์
- 3) ป่วยกะทันหันหรือมีเหตุจำเป็นฉุกเฉินในช่วงดำเนินการวิจัย

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แบบสัมภาษณ์บริบทและความหลากหลายของพรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาของป่าชุมชนทรายมูล

2.2 แบบสัมภาษณ์สำหรับการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เป็นยา

การหาคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย แบบสัมภาษณ์บริบทและความหลากหลายของพรรณพืช กินได้ไม่เป็นยาของป่าชุมชนทรายมูล อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 6 ข้อ และแบบ

สัมภาษณ์สำหรับการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เน่าของป่าชุมชนทรายมูล จำนวน 7 ข้อ และตรวจสอบความสอดคล้องของข้อคำถามกับวัตถุประสงค์การวิจัยจากผู้ทรงคุณวุฒิ 5 คน จากนั้น นำข้อคำถามมาปรับปรุงตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญแล้วนำไปทดลองใช้โดยการไปสัมภาษณ์คนที่มีคุณสมบัติเหมือนผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 1 คนที่อยู่ในพื้นที่อื่นนอกเหนือจากพื้นที่วิจัย จากนั้นนำข้อคำถามสำหรับการสัมภาษณ์มาปรับอีกครั้งให้มีความชัดเจนและสอดคล้องมากยิ่งขึ้นสำหรับการนำไปใช้จริงต่อไป

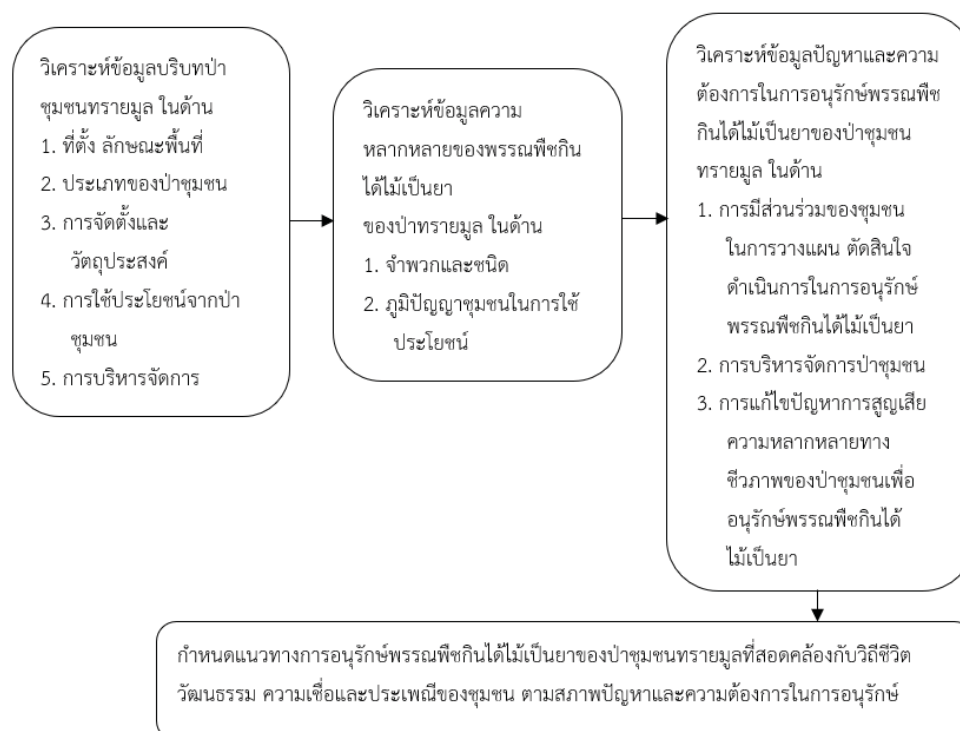
3. การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 ข้อมูลการศึกษาบริบทและความหลากหลายของพรรณพืชกินได้ไม่เน่าในป่าชุมชนทรายมูล ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์วิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการนำข้อมูลที่ได้มาจัดระเบียบ ตรวจสอบข้อมูล ด้ความและสร้างบทสรุป

3.2 ข้อมูลแนวทางการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เน่าของป่าชุมชนทรายมูล ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์เช่นเดียวกัน วิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา จำแนกหมวดหมู่ ตรวจสอบ ข้อมูล แง่นับ ด้ความและสร้างบทสรุปแนวทางการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เน่าของป่าชุมชนทรายมูล

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาบริบทและความหลากหลายของพรรณพืชกินได้ไม่เน่าในป่าชุมชนทรายมูล ที่นำไปสู่การกำหนดแนวทางการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เน่าของป่าชุมชนทรายมูล อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ดังนี้

ภาพที่ 1: การวิเคราะห์ข้อมูลสู่การกำหนดแนวทางการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เน่าของป่าชุมชนทรายมูล อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

จากภาพที่ 1 นำไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูลบริบท ความหลากหลาย และ แนวทางการอนุรักษ์พรรณพืช
กินได้ไม่เป็นยาของป่าชุมชนทรายมูล อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ดังนี้

1. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลบริบทป่าชุมชนทรายมูล โดยการนำข้อมูลที่ได้มาจัดระเบียบ จำแนก
หมวดหมู่ ตามประเด็นของการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

ตารางที่ 1

ผลการสัมภาษณ์บริบทป่าชุมชนทรายมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประเด็นการสัมภาษณ์	สรุปประเด็นการสัมภาษณ์
1. ลักษณะและพื้นที่ตั้งของบริบท ป่าชุมชนทรายมูล เป็นอย่างไร	ปราชญ์ชุมชนคนที่ 1: “ชื่อเดิมของป่า ชื่อ ป่าพื้นบ้านอาหารชุมชน ที่สาธารณประโยชน์ทรายมูล” ปราชญ์ชุมชนคนที่ 2 และ 3: “มีพื้นที่เกือบ 300 ไร่ แต่ก่อนมีมากกว่านี้ แต่ต้องดู ในใบจัดตั้งกับผู้ใหญ่อีกทีมีเท่าไร” ปราชญ์ชุมชนคนที่ 3: “พื้นที่ป่าจะอยู่ที่ หมู่ 4 บ้านทรายมูล ตำบลขาว”
2. ประเภทของป่าชุมชนเป็นป่าแบบ ใด	ปราชญ์ชุมชนคนที่ 1: “เป็นป่าดั้งเดิม ใครจะใช้จะสอยอะไรก็เข้าป่าพวก อาหารการกินพื้นบ้าน สมุนไพร พืช ถ่าน ต่างๆ” ปราชญ์ชุมชนคนที่ 4: “ป่าอยู่ติดกับแม่น้ำยัง หน้าผาน้ำจะท่วม ชาวบ้านเรียก ป่า บุงป่าทาม มีหนองน้ำและกุด หนองลำห้วยแซ่ ลำชีหลง กุดหวาย หนองทางแหบ อยู่ในป่า”
3. ป่าชุมชนทรายมูลมีประวัติ การจัดตั้ง อย่างไร มีวัตถุประสงค์อะไร	ครูคนที่ 1: “จำได้ว่า ปี 2546 เป็นปีที่แห้งแล้งมาก ชาวบ้านเข้าไปหาของป่ามาเป็น อาหารและพืช แล้วไม่พอใช้พอกิน เห็นป่าเสื่อมโทรมมากจึงประชุมกันจัดทำ โครงการป่าพื้นบ้านอาหารชุมชน เสนอนายอำเภอตั้งเป็นป่าชุมชน” หมอพื้นบ้านคนที่ 1: “หลักๆ แล้ว เราต้องการรักษาป่า ต้นไม้ ของป่าที่เป็นยา เป็น อาหารไว้ให้สมบูรณ์ พอกินพอใช้ ต้นไม้ถูกตัดไปมาก ผักป่าลดลง” เจ้าหน้าที่สาธารณสุขคนที่ 1: “ต้องการส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วน ร่วมในการปรับปรุงฟื้นฟูพื้นที่ป่าให้ฟื้นคืนสู่สภาพเดิม ชุมชนได้อาหารที่มาจาก ธรรมชาติ จะมีสุขภาพดี”
4. มีการบริหารจัดการป่าชุมชน อย่างไรบ้าง	ครูคนที่ 2: “เราได้จัดตั้งองค์กรชุมชนขึ้นทำหน้าที่ดูแลรักษาป่า แล้วกำหนด กฎระเบียบเพื่อใช้กับป่าชุมชนทรายมูล” ปราชญ์ชุมชนคนที่ 4: “มีคนเฝ้าดูแลป่าชุมชนที่คณะกรรมการชุมชนแต่งตั้งให้ไปทำ หน้าที่แต่ไม่มีค่าตอบแทน”

จากตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลบริบทชุมชน พบว่า ป่าชุมชนทรายมูล อำเภอสลภูมิ
จังหวัดร้อยเอ็ด มีชื่อจัดตั้งว่า ป่าพื้นบ้านอาหารชุมชนที่สาธารณประโยชน์ทรายมูล เป็นป่าไม้ตาม พ.ร.บ.
ป่าไม้ พ.ศ. 2484 มีพื้นที่ 285 ไร่ 17 ตารางวา ตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านทรายมูล หมู่ที่ 4 ตำบลขาว อำเภอสลภูมิ
จังหวัดร้อยเอ็ด จัดตั้งเป็นป่าชุมชนเมื่อ ปี พ.ศ. 2546 ป่าชุมชนทรายมูล เป็นป่าชุมชนในรูปแบบป่าชุมชนแบบ

ดั้งเดิม ประเพณีปาใช้สอยชุมชน มีลักษณะของป่าเป็นป่าบุงป่าทาม ที่มีความสมบูรณ์แห่งหนึ่งในเขตลุ่มน้ำยัง ด้วยสภาพพื้นที่ประกอบไปด้วยหนองน้ำและกุด เช่น หนองลำห้วยแซ่ ลำชีหลง กุดหวาย หนองทางแหบ ล้วนเป็นแหล่งเก็บหาอาหารและยารักษาโรคจากสมุนไพรที่สำคัญของชาวบ้านทรายมูลและหมู่บ้านใกล้เคียง ป่าบุงป่าทามเป็นลักษณะพื้นที่ราบน้ำท่วมถึงหรือเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ ซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มต่อเนื่องกับลำน้ำสายต่างๆ ในช่วงฤดูน้ำหลาก น้ำจะไหลเอ่อท่วมพื้นที่นี้ชาวบ้านจะเรียกว่า ทาม ส่วนบริเวณต่ำสุดของทามหรือบริเวณร่องน้ำ พื้นที่กุดริมหนองน้ำที่มีน้ำแช่ขังจะเรียกว่า บุง ในอดีตป่าบุงป่าทามยังมีความอุดมสมบูรณ์ ส่วนใหญ่พื้นที่เหล่านี้มีคนไปจับจองเป็นที่ทำกินหมดแล้ว ประชาชนในหมู่บ้านได้ประชุมและปรึกษากันว่าการที่จะฟื้นฟูให้คืนสภาพเป็นป่าธรรมชาติ ให้ได้เหมือนเดิมนั้น จำเป็นต้องสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ใกล้ป่าชุมชนแห่งนี้ ได้ตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้ เกิดความรักและความหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่ จึงได้ร่วมกันจัดทำโครงการป่าพื้นบ้านอาหารชุมชนขึ้นเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้และเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ให้อยู่คู่กับชุมชนตลอดไป การจัดตั้งป่าชุมชนทรายมูล มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปรับปรุงฟื้นฟูพื้นที่ป่าใกล้หมู่บ้านให้ฟื้นคืนสู่สภาพเดิมเพื่อที่ชุมชนได้รับประโยชน์จากป่าแห่งนี้ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ให้เป็นไปตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนเข้มแข็ง พึ่งพิงตนเอง มีความสามารถในการจัดการป่าชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกมีความรักและหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ และสร้างความรักความสามัคคีในชุมชน ร่วมกันสร้างระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น โดยมีกระบวนการดำเนินงานเริ่มจากการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในชุมชนเข้าใจถึงความสำคัญและประโยชน์ที่ได้รับจากป่าพื้นบ้านอาหารชุมชนแห่งนี้ ประชุมสมาชิกในชุมชน จัดทำโครงการเสนอต่อนายอำเภอ จากนั้นสำรวจศึกษาความต้องการชนิดพันธุ์ไม้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชนและจัดเตรียมพื้นที่ที่เหมาะสมเพื่อจัดทำเรือนเพาะชำชำวคราว เตรียมพื้นที่เพื่อปลูกป่าพื้นบ้านอาหารชุมชนและดำเนินการปลูก ดำเนินการจัดตั้งองค์กรชุมชนขึ้น เพื่อทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าแล้วกำหนดกฎระเบียบเพื่อใช้กับป่าชุมชนทรายมูล

ปัจจุบันป่าบุงป่าทามกำลังเผชิญปัญหาการถูกรุกรานโดยเฉพาะการถาง ใช้ประโยชน์จับจองกรรมสิทธิ์เปลี่ยนเป็นพื้นที่เกษตรเชิงเดี่ยวจำนวนมาก เช่น ปลูกต้นยูคาลิปตัส และทำนาปรัง เนื่องมาจากการทำนาปีไม่ได้ผล ที่ผ่านมามีป่าบุงป่าทามถูกทำลายไปมาก แต่ก็ยังถือว่ามีความอุดมสมบูรณ์อยู่บ้าง เนื่องจากชุมชนมีกฎระเบียบบอว่าในระยะ 50 เมตรขึ้นมาจากแหล่งน้ำ ให้ถือว่าเป็นที่สาธารณะ จึงทำให้สภาพพื้นที่ป่าบุง ป่าทามไม่ได้ถูกแผ้วถางออกไปหมด ทำให้บริเวณนี้ยังมีพันธุ์ปลาท้องถิ่นอาศัยอยู่และขยายพันธุ์ในช่วงฤดูฝนของทุกปี

ภาพที่ 2: แผนที่แสดงเขตจังหวัดร้อยเอ็ด, อำเภอสกลภูมิ, ตำบลขวาว และป่าชุมชน (เทศบาลตำบลขวาว, 2564)

2. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลความหลากหลายของพรรณพืชกินได้ไม่ป็นยาของป่าทรายมูล โดยการนำข้อมูลที่ได้มาจัดระเบียบ จำแนกหมวดหมู่ ตามประเด็นของการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

ตารางที่ 2

ผลการสัมภาษณ์ความหลากหลายของพรรณพืชกินได้ไม่ป็นยาจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประเด็นการสัมภาษณ์	สรุปประเด็นการสัมภาษณ์
1. พรรณพืชกินได้ไม่ป็นยาของป่าชุมชนทรายมูลที่พบแบ่งจำพวกและชนิดที่นำมาใช้ประโยชน์อย่างไรบ้าง	หมอพื้นบ้านคนที่ 2: “เราจะแบ่งตามลักษณะสมุนไพรพื้นบ้านสำหรับใช้นำมาทำยา เป็นพวกใช้ต้น เถาและเครือ หัวและเหง้า พวกผัก และหญ้า” หมอพื้นบ้านคนที่ 3: “ส่วนมากแล้วที่ใช้ทำยาก็จะมีพวกต้น เถาและเครือ หัวและเหง้า”

ตารางที่ 2

ผลการสัมภาษณ์ความหลากหลายของพรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (ต่อ)

ประเด็นการสัมภาษณ์	สรุปประเด็นการสัมภาษณ์
	เจ้าหน้าที่สาธารณสุขคนที่ 2: “ที่ใช้เป็นอาหารส่วนมากจะใช้ใบเป็นผักใช้กินสด ใช้แกง ลวก ต้ม เป็นอาหาร ที่ใช้หน่ออ่อนก็มีบ้าง เช่น หน่อไม้ หน่อไพล อีกอย่างก็เป็นช่อดอก” เจ้าหน้าที่สาธารณสุขคนที่ 3: “กรณีใช้เป็นอาหารไม่ได้แบ่งจำพวกชัดเจนเพราะว่าเราใช้ยอด ดอก หน่อ หรือส่วนที่อ่อน จึงไม่ได้แบ่งชัดเจนเป็นจำพวก” หมอพื้นบ้านคนที่ 4: การนำพืชสมุนไพรมาใช้เป็นยาจะมีหลักการแบ่งที่ชัดเจนเพื่อการจัดเก็บเป็นหมวดหมู่ในการนำมาใช้ มี ต้น เครือ ห้ว เป็นหลัก ที่ใช้ใบก็มีบ้างแต่ก็เก็บรวมมาทั้งต้นราก”
2. ภูมิปัญญาชุมชนในการใช้ประโยชน์พรรณพืชกินได้ไม่เป็นยา ตามชนิด อย่างไรบ้าง	หมอพื้นบ้านคนที่ 4: “กรณีใช้เป็นยา หมอพื้นบ้านเราจะมีภูมิรู้ในการใช้และค่อยๆ บอกต่อกับชาวบ้านอยู่เป็นประจำจนเป็นที่รู้จักกันทั่วไป แต่จะใช้หลายอย่างรวมกันถึงจะเป็นยารักษาอย่างได้ผล เช่น เหมือดเลือด (ตานาหรือจานา) แก้กปากเปื่อย ถ้าเป็นอาหาร ใบอ่อน ยอดอ่อน รับประทานเป็นผักสดจิ้มกับน้ำพริก ฯลฯ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขคนที่ 4: “การใช้เป็นอาหาร เป็นผัก คนในชุมชนจะได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชุมชนจนเป็นที่รู้จักกัน เก็บมากินได้ถูก แม้กระทั่งเห็ด แต่เห็ดที่ป่านี้มีน้อย เพราะเป็นป่าบุงป่าทาม” ครูคนที่ 3: “เด็กนักเรียนที่โรงเรียนก็รู้เหมือนกันว่า อันไหนกินได้ กินไม่ได้ นำมากินอย่างไร แต่ก็ไม่รู้ทุกคน เด็กโตจะรู้” ครูคนที่ 4: “แต่ในส่วนที่นำมาเป็นยาสมุนไพรเด็กจะไม่รู้ ต้องได้รับการบอกซ้ำๆ”

จากตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลความหลากหลายของพรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาของป่าชุมชนทรายมูล พบว่า มีพรรณพืชกินได้ไม่เป็นยา (พืชสมุนไพรพื้นบ้านจำพวกต้น จำนวน 28 ชนิด จำพวกเถาและเครือ จำนวน 14 ชนิด จำพวกหัวและเหง้า จำนวน 9 ชนิด จำพวกผัก จำนวน 8 ชนิด และจำพวกหญ้า จำนวน 1 ชนิด มีรายละเอียดที่เก็บข้อมูลของพรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาของป่าชุมชนทรายมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลดังนี้

2.1) จำพวกต้น ที่พบในป่าชุมชนทรายมูล มีดังนี้

- 1) กระโดน (จิก) ยอดอ่อน ดอกอ่อน ผลอ่อน รับประทานเป็นผักสด จิ้มน้ำพริก หรือ รับประทานอาหารจำพวก ลาบ ส้มตำ น้ำตก (รสเผ็ด สมานแผลในกระเพาะ)
- 2) กระถินป่า ใบอ่อน ยอดอ่อน รับประทานเป็นผักสด จิ้มน้ำพริก ลาบ รวมกับผักอื่นๆ (ยาอายุวัฒนะ บำรุงสายตา)

- 3) กระทงลาย ยอดอ่อนนำมาลวก ต้ม หรือนึ่งรับประทานเป็นผักจิ้มน้ำพริก (ห้ามรับประทานสด จะทำให้เกิดการระคายเคืองที่ลำคอ) (ใบ แก้โรคบิด กระตุ้นประสาท ใช้เป็นถอนพิษฝิ่น ผล แก้ลมจุกเสียด บำรุงเลือด และใช้เป็นยาถอนพิษงู เมล็ดนำมาตำให้ละเอียดใช้พอกหรือกิน แก้โรคอัมพาต และปวดเมื่อยตามกล้ามเนื้อ แก้ไข้ น้ำมันจากเมล็ด แก้เหน็บชา ลำต้น เป็นยาแก้วัณโรค แก้ไข้มาลาเรีย)
- 4) กระท่อน ผล รับประทานสด และนำมาแกงส้ม แกงกะทิ เนื้อผล เนื้อหุ้มเมล็ดแกงกับเนื้อหมู เนื้อวัวและรับประทานเป็นผลไม้ (เปลือกต้น รักษากลากเกลื้อน ใบ แก้ไข้ เปลือกต้น ดอก และผล แก้กษัยท้อง แก้ฝีเปื่อย แก้บวม ราก แก้กษัย)
- 5) กระบก เนื้อในเมล็ด รับประทานได้ ใบอ่อนใช้เป็นผัก รับประทานกับลาบ (เนื้อในเมล็ด มีรสมันร้อน บำรุงเส้นเอ็น บำรุงไขข้อ แก้ข้อขัด บำรุงไต ฆ่าพยาธิในท้อง)
- 6) ตับเต่า, ตับเต่าน้อย ผลสุก เนื้อหุ้มเมล็ดรับประทานได้เหมือนวุ้น (รากและต้น รสขม เย็นเย็น สรรพคุณ ขับพิษไข้ทั้งปวง แก้กษัยร้อน ขับพิษขาง แก้พิษฝีในท้อง)
- 7) เหมือดเลือด (ตานาหรือจานา) ใบอ่อน ยอดอ่อน รับประทานเป็นผักสด จิ้มกับน้ำพริก (แก้ปากเปื่อย)
- 8) ตีนนก ใบอ่อน ยอดอ่อน ลวกหรือต้มรับประทานเป็นผัก (แก้ไข้ ขับลม)
- 9) กอกกัน หรืออ้อยช้าง ยอดอ่อน ใบอ่อน จิ้มน้ำพริก ต้มรับประทานกับน้ำพริก เปลือก รากรับประทานสด (แก้ปวดฟัน)
- 10) กุ่ม (กุ่มบกหรือกุ่ม และกุ่มน้ำ) ยอดอ่อน ใบอ่อน และช่อดอกอ่อน ตองกับน้ำเกลือ และน้ำซาวข้าว ตากแดดทิ้งไว้ 2-3 วัน จะมีรสเปรี้ยว รับประทานเป็นผักกับน้ำพริก น้ำพริกปลาปน (ขับลม เจริญอาหาร)
- 11) กระดุกอิง ยอดอ่อน ใบอ่อน นำมารับประทานเป็นผักจิ้มกับน้ำพริก (รากต้ม ขับปัสสาวะ)
- 12) ขมิ้นต้น ใบอ่อน ยอดอ่อน รับประทานกับขนมจีน ส้มตำ เป็นผักสด แก่ลัมกับอาหารจำพวกลาบ ก้อย (แก้ไข้ แก้กษัย)
- 13) ข่อย ผลสุก เนื้อหุ้มเมล็ดรับประทานได้ (แก้ท้องร่วง รักษาโรมา)
- 14) หมาเค็ง (ลูกหยี) ยอดอ่อน ใบอ่อน นำไปปรุงรส ทำให้มีรสเปรี้ยว หรือรับประทานเป็น ผักสดกับน้ำพริก ลาบ ยำ ผลอ่อนนำมาต้มรับประทาน ผลแก่รับประทานเนื้อ (แก้ร้อนใน)
- 15) ผักหวานป่า ยอดอ่อน หรือดอกอ่อน ลวก ต้มรับประทานเป็นผักกับน้ำพริก นำมาแกงเลียง แกงส้ม ผัด (แก้ไข้ น้ำยาไปใช้กวาดคอเด็กที่ลิ้นเป็นฝ้าขาว)
- 16) แวง (ลิ้นจี่ป่า) ผลสุก เนื้อหุ้มเมล็ดรับประทานเป็นผลไม้
- 17) แควาว หรือแคนา ดอก ผักอ่อน ต้มจิ้มน้ำพริกรับประทานเป็นผัก แกงกับปลาอย่าง (ขับเสมหะ ขับลม)

18) จั้วป่า ดอกสดหรือแห้ง ลวกหรือต้ม รับประทานเป็นผักกับน้ำพริก (บรรเทาอาการท้องเดิน แก้บิด)

19) กระโดนน้ำ (จิกน้ำ) ใบอ่อน ยอดอ่อน และดอกอ่อน รับประทานเป็นผักสดกับน้ำพริก (บรรเทาอาการท้องเดิน บิดมูกเลือด ช่วยขับปัสสาวะ)

20) ส้มโศง หรือส้มโอง (ชะมวง) ใบอ่อน ยอดอ่อน รับประทานเป็นผักสด นำมาปรุงรสอาหารจำพวกต้มส้ม แกงส้ม ผลสุกและเนื้อหุ้มเมล็ดรับประทานได้ (แก้เสมหะ แก้ไข้ ระบายท้อง)

21) สำเหล้า ผลสุก รับประทานได้ (แก้ท้องเสีย)

22) ต้นแดง เมล็ดอ่อน รับประทานได้ เมล็ดแก่นำไปคั่วหรือเผาไฟให้สุก รับประทานได้ (เปลือกรสฝาดแก้ท้องเสีย)

23) โกนา (ตะโก) ผลดิบรับประทานเมล็ด ผลสุกเนื้อหุ้มเมล็ดรับประทานได้ (แก้ร้อนในแก้ท้องเสีย)

24) หมายกเบน (ตะขบป่า) ผลสุกรับประทานได้ (แก้ท้องเสีย บำรุงไต)

25) ค้อ (ตะคร้อ) ผลสุก รับประทานเนื้อหุ้มเมล็ด รสเปรี้ยว (ระบายท้อง)

26) ตัว ใบอ่อน และยอดอ่อน รับประทานกับอาหารพื้นเมืองจำพวกลาบ แหนม ยำ ใส่แกงเห็ดป่า (ขับลม แก้ปวดง)

27) หมายกต้อแง่ง (นมน้อย) ผลสุกรับประทานเนื้อหุ้มเมล็ด รสหวานอมฝาด (แก้ปวดท้องปวดประจำเดือน)

28) ตีนตั่ง (งวงส้ม) ผลสุกเนื้อหุ้มเมล็ดรับประทานได้ (เจริญอาหาร ขับพยาธิ แก้อาการจุกเสียด ปวดท้อง)

29) ขี้เถ้า (พลับพลา) ผลสุก เนื้อหุ้มเมล็ดรับประทานได้ (ยอดอ่อนคั้นหมกไฟ ประคบการบวมอักเสบ)

30) ลิ่นฟ้า (เพกา) ใบอ่อน ยอดอ่อน ดอก ฝักอ่อน รับประทานสด หรือเผาไฟ ชูดมที่ไหม้ ออก รับประทานกับน้ำพริก ลาบ ก้อย ยำ หรือหั่นเป็นชิ้นเล็กนำไปแกง ผัด หรือยำ (แก้ท้องเสีย แก้ฟกช้ำ)

2.2) จำพวกเถาและเครือ

1) เครือหมาน้อย เถาและใบ คั้นเอาน้ำ ผสมกับเครื่องปรุงอาหาร ทิ้งไว้ 3-5 นาที จะจับตัวลื่นเหมือนวุ้นรับประทานได้

2) ตำลึงทอง ยอดอ่อน ผลอ่อน ลวก ต้มให้สุกรับประทานเป็นผัก เนื้อหุ้มเมล็ดภายในผลรับประทานได้

3) เครือขี้กา ยอดอ่อน นำไปลวก ต้มให้สุก หรือต้มกะทิ รับประทานเป็นผักกับน้ำพริก กะปิ ขับปัสสาวะ รักษาอาการบวม)

4) เหยียง ใบอ่อน ยอดอ่อน นำมาลวก ต้มรับประทานเป็นผักกับน้ำพริก (หัว ราก แก้ไอ)

5) เหยียงน้อย หน่ออ่อน นำไปทำให้สุก รับประทานเป็นผัก หรือทำแกงเปรอะใส่ใบย่านาง หัวใต้ดิน รับประทานสด รสหวานมัน (ดับพิษ แก้เส้นเอ็นพิการ)

6) ตำลึง ยอดอ่อน ผลอ่อน ลวกจิ้มน้ำพริก ผลสุกรับประทานได้ (บำรุงเลือด บำรุงน้ำนม)

7) เครือโทสง ผลอ่อน รับประทานเป็นผักสดจิ้มกับน้ำพริก (ยางรักษาแผลมูกปาก หรือ โรคปากนกกระจอก)

8) ย่านาง ทั้งใบอ่อนและใบแก่ ตำคั้นเอาน้ำสีเขียวใส่แกงหน่อไม้ ชุบหน่อไม้ หรือแกง ขี้เหล็ก แกงขนุน แกงบุก ยอดต้มจิ้มน้ำพริก (ถอนพิษผดผื่นแดงและแก้เบื่อเมา ถอนพิษไข้)

9) เครือทุเห่า ใบอ่อน ยอดอ่อน นำมารับประทานเป็นผักสดกับน้ำพริก ลาบ ก้อย น้ำตก ส้มตำ และขนมจีนน้ำยา (ใบสด แก้ปวดท้อง เถา ขับปัสสาวะ ราก ขับลม)

10) ผักอีหนู ยอดอ่อน ใบอ่อน และผลอ่อน ลวกหรือต้มรับประทานเป็นผักกับน้ำพริก หรือนำไปต้มน้ำเกลือใส่น้ำชาขาวทำให้รสเปรี้ยว (แก้ท้องเสีย)

2.3) จำพวกหัวและเหง้า ที่พบในป่าชุมชนทรายมูล มีดังนี้

1) กระเจียวขาว ดอกอ่อน รับประทานสด ลวก ต้ม จิ้มกับน้ำพริก (ขับลม)

2) กระเจียวหางนกยูง ดอกอ่อน รับประทานสดจิ้มกับน้ำพริก และอาหารจำพวกลาบ (ขับลม)

3) กระชายป่า เหง้า และราก ใช้เป็นอาหาร เครื่องเทศ ทำน้ำยาขนมจีน ใส่แกง เช่น แกงหน่อไม้ ชุบหน่อไม้ ใส่ผัดเผ็ดต่าง ๆ เพื่อช่วยดับกลิ่นคาว หัวรากอ่อน รับประทานเป็นผักสด (ขับลม)

4) กระเทียม ลำต้นอ่อน ดอกอ่อน ลวก ต้ม จิ้มกับน้ำพริก หรือนำมาแกงรวมกับหน่อไม้ (ขับลม)

5) กล้วยป่า หยวก ปลี และผลอ่อนรับประทานเป็นผักสด หรือต้มจิ้มกับน้ำพริก ผลสุก รับประทานได้ (ยาง สมานแผลห้ามเลือด ผลดิบ แก้ท้องเสีย ผลสุก เป็นยาระบายสำหรับผู้ที่เป็น โรคกรดไหลย้อน ทวาร)

6) กลอยข้าวเหนียว, กลอยหัวเหนียว กลอย, มันกลอย นึ่งกับข้าวเหนียว หรือฟักทอง ก่อน นำหัวกลอยมาทำอาหาร ต้องปอกเปลือก ผานเป็นแผ่นบางๆ ใส่ตะกร้า หรือถาดผ้านามาล้างเมื่อกออกให้หมด นำมาประกอบอาหารได้

7) ชิงป่า ใบ หน่ออ่อน เหง้าอ่อนรับประทานสดๆ กับน้ำพริก หรือนำมาปรุงเป็นเครื่องแกง ปรุงอาหารเพื่อดับกลิ่นคาว (แก้อาการคลื่นไส้ อาเจียน แก้จุกเสียด แน่นเฟ้อ)

8) ตูบหมูป ยอดอ่อนรับประทานสดหรือลวก ต้ม จิ้มกับน้ำพริก แก้วบอง หรือนำมาปรุงอาหาร เช่น ผัดเผ็ด ยำ แกงอ่อม (แก้ไข้ ไข้หวัด)

9) ไพล ดอกต้มจิ้มกับน้ำพริก (แก้ท้องขึ้น ท้องอืดเฟ้อ ขับลม แก้บิด ท้องเดิน)

2.4) จำพวกผัก

1) กระสัง ต้นและใบ รับประทานเป็นผักสดรสขาลิ้น หรือมาลวก ผัด นึ่ง เป็นอาหาร

- 2) บอน หรือบอนน้ำ ก้านใบ ยอดอ่อน ไหลบอน นำมาปรุงอาหาร เช่น แกงบอนใส่ยานาง
- 3) ผักหนอก (บัวบก) ใบรวมก้านใบ และเถา รับประทานเป็นผักสด กินกับน้ำพริก ลาบ ก้อย ชูพ่นอไม้ น้ำคั้นจากใบสด ทำให้เจริญ ประสงค์ด้วยน้ำตาล เป็นเครื่องต้ม (แก้มร้อนใน ซ้ำใน)
- 4) อีลอก ก้านใบ และก้านดอกอ่อน นำมาแกงใส่ยานาง หรือแกงใส่ไก่ (หัว ใช้เป็นยาแก้เสมหะ แก้เถาตาล ที่จุดเป็นก้อนกลิ้งอยู่ในท้อง)
- 5) อีบุก ก้านใบ และก้านดอกอ่อน นำมาแกงใส่ยานาง หรือแกงใส่ไก่ (ส่วนหัว นำมาแกงกับปลาย่าง (หัวสดนำมาตำเป็นยาพอกแก้ฝีหนอง)
- 6) ผักคราด ใบอ่อน ยอดอ่อน และดอก รับประทานเป็นผักสดกับน้ำพริก ลาบ ก้อย นำมาใส่แกงอ่อม แกงหน่อไม้ รสชาลิ้น ทำให้รสชาติและกลิ่นของอาหารน่ารับประทานยิ่งขึ้น (แก้พิษตานซาง แก้ไข้ แก้เจ็บคอ ผิวนอก แก้ท้องน้ำลายอักเสบ แก้ริดสีดวง แก้ปวดฟัน ปวดศีรษะ)
- 7) ผักหนาม ยอดอ่อนและใบอ่อน รับประทานเป็นผักสด ลวก ต้ม กินกับน้ำพริก หรือแกงอ่อม (แก้อา แก้กะหายน้ำ ขับเสมหะ ขับปัสสาวะ แก้ปัสสาวะเหลืองหรือแดง ผิวนางเน่าเปื่อยเป็นหนอง)
- 8) ผักโพะพะ ใบ ลำต้นอ่อน รับประทานเป็นผักสดกับพริก ลาบ ก้อย หรือแกงอ่อม (รักษาไฟไหม้น้ำร้อนลวก)

2.5) จำพวกหญ้า

- 1) ฝั หน่ออ่อนหรือหน่อไม้ เป็นผักจิ้มกับน้ำพริก แกงหน่อไม้ แกงเปรอะใส่ใบยานาง ชูพ่นอไม้
3. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลสภาพ ปัญหาและความต้องการในการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม้เป็นยาของป่าชุมชนทรายมูล

ตารางที่ 3

ผลการสัมภาษณ์ปัญหาและความต้องการในการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม้เป็นยาจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประเด็นการสัมภาษณ์	สรุปประเด็นการสัมภาษณ์
1. ปัญหาและความต้องการของการมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจดำเนินการในการคุ้มครองดูแลพรรณพืชกินได้ไม้เป็นยา เป็นอย่างไร	ครูคนที่ 2: “มีปัญหาเกี่ยวกับข้อมูลของพรรณพืชกินได้ไม้เป็นยา อยากให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดเก็บข้อมูลให้ครบถ้วนและเป็นระบบ ทำเป็นฐานข้อมูล จะได้นำไปใช้ในการเรียนการสอนสำหรับนักเรียนด้วย” ปราชญ์ชุมชนคนที่ 4: “ต้องการผู้มาร่วมมือในการสำรวจ และเรียนรู้ร่วมกันแล้วบันทึกไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา” เจ้าหน้าที่สาธารณสุขคนที่ 2: “อยากให้เยาวชนคนรุ่นใหม่เข้าร่วมกิจกรรมด้วย” เจ้าหน้าที่สาธารณสุขคนที่ 4: “ต้องการให้มีการจัดทำระบบการถ่ายทอดความรู้ที่ได้จากปราชญ์ชุมชนและหมอพื้นบ้าน อาจเป็นฐานเรียนรู้หรือการฝึกอบรมเฉพาะแบบ ให้คนหลายกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วม”

ตารางที่ 3

ผลการสัมภาษณ์ปัญหาและความต้องการในการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม้เป็นยาจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (ต่อ)

ประเด็นการสัมภาษณ์	สรุปประเด็นการสัมภาษณ์
2. ปัญหาและความต้องการในการบริหารจัดการป่าชุมชนเป็นอย่างไร	ปราชญ์ชุมชนคนที่ 1: “อยากปรับปรุงคณะกรรมการป่าชุมชนใหม่ อยากได้คนที่เอาจริงเอาจังมาทำงาน”
	ปราชญ์ชุมชนคนที่ 2: “ป่าชุมชนมีกฎระเบียบในการเข้าไปเก็บหาของป่าอยู่ แต่คณะกรรมการป่าชุมชนไม่เข้มงวด จะทำให้ป่าทุดโทรมเร็ว” ปราชญ์ชุมชนคนที่ 3: “อยากได้ทุนมาทำถนนรอบป่า จะได้ตรวจตราได้ทั่วถึง สามารถกำหนดช่องทางเข้าออกป่าได้เหมาะสมตามทางเข้าทางออก” ปราชญ์ชุมชนคนที่ 4: “มีคนเฝ้าดูแลป่าชุมชนแต่ทำไมได้มากเพราะว่าต้องทำมาหากินอย่างอื่นด้วย”
3. ปัญหาและความต้องการในการแก้ไขปัญหาค่าสูญเสียมความหลากหลายทางชีวภาพของป่าชุมชนเพื่ออนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม้เป็นยา เป็นอย่างไร	หมอพื้นบ้านคนที่ 2: “จำนวนประชาชนที่อาศัยอยู่รอบป่ามีจำนวนมาก คนเก็บหาของป่ามาเป็นอาหารมากขึ้น มีการลักลอบตัดไม้ใหญ่อย่างต่อเนื่อง” ครูคนที่ 1: “ต้องสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนตระหนัก เห็นความสำคัญ มีความรักและความหวงแหนป่าชุมชน” เจ้าหน้าที่สาธารณสุขคนที่ 1: “ส่งเสริมคนรุ่นใหม่ให้สนใจการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน พืชผักอาหารจากป่าชุมชนหรือพรรณพืชกินได้ไม้เป็นยา” หมอพื้นบ้านคนที่ 4: “อยากให้จัดพิธีบวงสรวงผีปู่ตาให้คนในชุมชนรับรู้อย่างกว้างขวาง ไม่ใช่มีเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่มาทำพิธี คนไม่รู้”

จากตารางที่ 3 ปัญหาและความต้องการในการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม้เป็นยาของป่าชุมชนหลายมูล พบว่า 1) ปัญหาและความต้องการด้านการมีส่วนร่วม ประชาชนในชุมชนที่เป็นผู้รู้ ขาดการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล ต้องการให้เข้ามามีส่วนร่วมในการรวบรวมข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลสำคัญยอมรับว่ามีการจัดเก็บข้อมูลพรรณพืชกินได้ไม้เป็นยาของป่าชุมชนหลายมูลยังไม่ครบถ้วนและยังไม่เป็นระบบ ต้องการผู้มาร่วมมือในการสำรวจและเรียนรู้ร่วมกันอีกมาก ที่สำคัญอยากได้เยาวชนคนรุ่นใหม่เข้ามาช่วยเหลือจัดทำให้เป็นระบบเพื่อให้ง่ายต่อการนำไปใช้ และต้องการให้มีการจัดทำระบบการถ่ายทอดความรู้ที่ได้จากปราชญ์ชุมชนและหมอพื้นบ้าน อาจเป็นฐานเรียนรู้หรือการฝึกอบรมเฉพาะแบบไปสู่คนรุ่นใหม่ ในอนาคตอาจส่งประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมที่สามารถประยุกต์ใช้ในเชิงการสร้างอาชีพและรายได้ของประชาชนและชุมชนได้ 2) ปัญหาและความต้องการด้านการบริหารจัดการป่าชุมชน โครงสร้างขององค์กรคณะกรรมการป่าชุมชนที่เกิดจากการจัดตั้งมาเป็นเวลานานทำให้การทำงานไม่เป็นไปตามที่ชุมชนต้องการเท่าที่ควร ชุมชนมีความต้องการปรับปรุงคณะกรรมการป่าชุมชนใหม่ อาจมีการปรับปรุงกฎระเบียบของป่าชุมชนเพิ่มเติม รวมถึงต้องการปรับปรุงถนนรอบป่าชุมชนให้สามารถกำหนดช่องทางเข้าออกป่าชุมชนได้เหมาะสมตามทางเข้าทางออกเพื่อการดูแลรักษาป่าให้ดียิ่งขึ้น 3) ปัญหาและความต้องการด้านการแก้ไขปัญหาค่าสูญเสียมความหลากหลายทางชีวภาพของ

ป่าชุมชนเพื่ออนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เป็นยา จำนวนประชาชนที่อาศัยอยู่รอบป่ามีจำนวนมาก คนเก็บหาของป่ามาเป็นอาหารมากขึ้น มีการลักลอบตัดไม้ใหญ่อย่างต่อเนื่อง ชุมชนต้องสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนตระหนัก เห็นความสำคัญ มีความรักและความหวงแหนป่าชุมชน ส่งเสริมคนรุ่นใหม่ให้สนใจการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน พืชผักอาหารจากป่าชุมชนหรือพรรณพืชกินได้ไม่เป็นยา รวมถึงต้องการจัดพิธีบวงสรวงบูชาผีปู่ตาที่ปกปักรักษาป่า ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับจิตวิญญาณของคนในชุมชนรอบป่าชุมชนทราบว่าป่าชุมชนเป็นที่อยู่อาศัยของผีบรรพบุรุษของหมู่บ้าน (ผีปู่ตา: ผีปู่ หมายถึง วิญญาณของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วที่เป็นวิญญาณทางพ่อ ผีตา หมายถึง วิญญาณทางแม่) ให้คนในชุมชนรับรู้อย่างกว้างขวาง ไม่ใช่มีเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่มาทำพิธี (คนกลุ่มอายุอื่น ๆ ไม่รู้) อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือและตั้งใจจริงที่จะอนุรักษ์ป่าชุมชนที่เป็นแหล่งอาหารและยาของชุมชน

4. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลแนวทางการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาของป่าชุมชนทรัพยากรที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อและประเพณีของชุมชน ตามสภาพปัญหาและความต้องการในการอนุรักษ์

ตารางที่ 4

การวิเคราะห์ข้อมูลแนวทางการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาของป่าชุมชนทรัพยากร

ประเด็นการสัมภาษณ์	สรุปประเด็นการสัมภาษณ์
1. แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ ดำเนินการในการคุ้มครองดูแลพรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาเป็นอย่างไร	เจ้าหน้าที่สาธารณสุขคนที่ 3: “เราควรจัดทำโครงการจัดทำระบบฐานข้อมูลพรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาของป่าชุมชนทรัพยากร โดยกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์ กำหนดให้ผู้เข้าอบรมเป็นกลุ่มที่หลากหลายให้ข้อมูล และร่วมกันสำรวจป่าชุมชน” เจ้าหน้าที่สาธารณสุขคนที่ 4: “ต้องมีการประชุมให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน ตัดสินใจร่วมกัน กำหนดเป็นธรรมนูญป่าชุมชนของเรา”
2. แนวทางการบริหารจัดการป่าชุมชน เป็นอย่างไร	ปราชญ์ชุมชนคนที่ 3: “ต้องคัดเลือกคณะกรรมการป่าชุมชนใหม่ จากบุคคลที่หลากหลายวัย หลากหลายส่วน มาร่วมกันทำงาน” หมอพื้นบ้านคนที่ 1: “ต้องจัดทำโครงการทำถนนรอบพื้นที่ป่า อาจเสนอของบประมาณจากกองทุนหมู่บ้านของเราหรือหมู่บ้านอื่นใกล้เคียงที่มาเก็บหาของป่าที่ป่าชุมชน”
3. แนวทางการแก้ไขปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพของป่าชุมชนเพื่ออนุรักษ์พรรณพืช กินได้ไม่เป็นยา เป็นอย่างไร	ครูคนที่ 1: “ควรจัดรูปแบบการฝึกอบรมแบบฐานการเรียนรู้” ครูคนที่ 2: “ฐานการเรียนรู้ต้องเป็นเชิงปฏิบัติจริง มีหลายฐาน” ครูคนที่ 3: “ในการจัดทำคณะครูจะมาช่วยกันจัดทำให้ โดยใช้ฐานข้อมูลที่เราจัดทำขึ้น และใช้พื้นที่ป่าชุมชนเป็นที่เรียนรู้”

จากตารางที่ 4 แนวทางในการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาของป่าชุมชนทรายมูล อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด มีดังนี้ (1) จัดทำโครงการจัดทำระบบฐานข้อมูลพรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาของป่าชุมชนทรายมูล โดยกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์ กำหนดให้ผู้เข้าอบรมเป็นกลุ่มที่หลากหลายให้ข้อมูล และร่วมกันสำรวจป่าชุมชน (2) จัดทำธรรมนูญป่าชุมชนทรายมูล ที่เกิดจากการประชุมให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน ตัดสินใจร่วมกัน กำหนดเป็นธรรมนูญที่เกิดจากความต้องการของชุมชนเอง อันเป็นที่ยอมรับของทุกคนทุกภาคส่วนที่นำไปสู่การอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาหรือพืชสมุนไพรพื้นบ้านของป่าชุมชนทรายมูลอย่างแท้จริงอันจะก่อให้เกิดความยั่งยืนของการอนุรักษ์ (3) สรรหาคณะกรรมการป่าชุมชนที่มีการบริหารจัดการที่เข้มแข็งจากทุกช่วงวัยและทุกภาคส่วนของชุมชน (4) จัดโครงการบวงสรวงบูชาผีปู่ตาป่าชุมชนทรายมูลเพื่อเป็นพิธีกรรมทางสัญลักษณ์สำหรับการอนุรักษ์ป่าชุมชนและอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาของป่าชุมชนทรายมูล (5) จัดทำรูปแบบการฝึกอบรมเยาวชนคนรุ่นใหม่เพื่อการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาของป่าชุมชนทรายมูล ที่มีองค์ประกอบเป็นฐานการเรียนรู้ เรื่อง ป่าชุมชนทรายมูล การอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เป็นยา การฝึกทักษะการสำรวจชนิดและประเภทของพรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาหรือพืชสมุนไพรพื้นบ้านในป่าชุมชนทรายมูล และฝึกทักษะในการทำงานเป็นทีมและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาหรือพืชสมุนไพรพื้นบ้านในป่าชุมชนทรายมูล

อภิปรายผลการวิจัย

1. บริบทและความหลากหลายของพรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาในป่าชุมชนทรายมูล ป่าชุมชนทรายมูล มีชื่อจัดตั้งว่าป่าบ้านอาหารชุมชนที่สาธารณประโยชน์ดงทรายมูล จัดตั้งเป็นป่าชุมชนเมื่อ พ.ศ. 2546 อยู่ในพื้นที่บ้านทรายมูล หมู่ที่ 4 ตำบลขวาว อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด มีพื้นที่ 285 ไร่ 17 ตารางวา เป็นป่าชุมชนแบบดั้งเดิม ประเภทป่าใช้สอยชุมชน มีลักษณะเป็นป่าโปร่งป่าทาม พบพรรณพืชกินได้ไม่เป็นยา (พืชสมุนไพรพื้นบ้าน) จำพวกต้น จำนวน 31 ชนิด จำพวกเถาและเครือ จำนวน 10 ชนิด จำพวกหัวและเหง้า จำนวน 9 ชนิด จำพวกผัก จำนวน 8 ชนิด และจำพวกหญ้า จำนวน 1 ชนิด ประชาชนรอบป่าชุมชนทรายมูล ได้นำไปใช้ประโยชน์เป็นอาหารและยา สอดคล้องกับการวิจัย เรื่อง การจัดการความรู้เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับสมุนไพรไทยในตำบลดอนสัก อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี (นิรนา เอี่ยมสะอาด และคณะ, 2562, 10) ที่พบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่ตำบลดอนสัก มีทั้งพืชสมุนไพรที่เกิดตามธรรมชาติบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเล ในการจัดหมวดหมู่ ฐานความรู้ บันทึกและถ่ายทอดองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพร ได้จัดหมวดหมู่พืชสมุนไพรที่เกิดตามธรรมชาติบริเวณพื้นที่ชายฝั่งจำแนกประเภทสมุนไพรตามโรคที่ใช้สมุนไพรรักษา ได้แก่ 1) ท้องร่วง บิด อาเจียน ใช้โง้งกางใบเล็ก โง้งกางใบใหญ่ ตะบูนขาว ตะบูนดำ โปรงขาว 2) การชะล้างแผล ห้ามเลือด สมานแผล ใช้โง้งกางใบเล็ก โง้งกางใบใหญ่ ตะบูนขาว ตะบูนดำ ขี้เหล็กย่าน 3) ขับลม ฟอกเลือด ขับเลือดเสีย ใช้ต้นตาตุ่มทะเล แสมขาว 4) ถอนพิษ ขับสารพิษ ใช้รางจืด ผักบุ้งทะเล 5) หัวใจพิการ ใช้เต่าร้างแดง 6) นั้ว ริดสีดวง ใช้ขลุ้ 7) ตับอักเสบ ใช้ต้นรังไก่ และสอดคล้องกับการวิจัยเรื่อง การศึกษารวบรวมข้อมูลความหลากหลายของสมุนไพรภูมิปัญญาการใช้สมุนไพร รวมทั้งตำรายาโบราณของ

หมอบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณในพื้นที่เขื่อนน้ำพุง จังหวัดสกลนคร และชุมชนใกล้เคียงภายใต้โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี และสอดคล้องกับการวิจัยเรื่อง การศึกษาความหลากหลายของพรรณพืชสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดงบัง ตำบลดงชีเหล็ก อำเภอมือง จังหวัดปราจีนบุรี (สุนทร จินธรรม และคณะ, 2558, 1) ที่พบว่า พืชสมุนไพรในชุมชนบ้านดงบัง มี 150 ชนิด แบ่งเป็น ไม้ยืนต้น 51 ชนิด ไม้ล้มลุก 42 ชนิด ไม้พุ่ม 31 ชนิด ไม้เลื้อย 23 ชนิด และไม้น้ำ 3 ชนิด การศึกษาภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ทางยาจากพืชสมุนไพร พบว่า พืชสมุนไพรที่มีส่วนใบ ยอด เป็นส่วนที่นำมาใช้ประโยชน์ทางยามากที่สุด 45 ชนิด รองลงมา คือ ลำต้น เปลือก 44 ชนิด ราก หัว เหง้า 39 ชนิด ผล เมล็ด 32 ชนิด ดอก 22 ชนิด และทุกส่วนที่นำมาใช้เป็นยาได้จำนวน 13 ชนิด พืชสมุนไพรที่มีวิธีการใช้โดยการต้มมากที่สุด 90 ชนิด รองลงมา คือ วิธีอื่นๆ เช่น การสกัด คั่ว ตากแห้ง และบดเป็นผง 30 ชนิด คั้นสด 17 ชนิด และตำพอก 14 ชนิด และการศึกษาทางด้านสรรพคุณทางยาของพืชสมุนไพรพบว่า พืชสมุนไพรแต่ละชนิดมีสรรพคุณทางยาที่แตกต่างกัน เช่น แก้วรักษาโรคผิวหนัง เบาหวาน ความดันโลหิตสูง โรคระบบทางเดินหายใจ และโรคอื่นๆ และพืชสมุนไพรที่สำรวจที่มีใบเป็นส่วนที่นำมาประกอบอาหาร มี 39 ชนิด รองลงมาคือ ผลและยอด 31 ชนิด ดอก 13 ชนิด และส่วนอื่น ๆ 9 ชนิด เมล็ด 6 ชนิด ลำต้น 5 ชนิด และฝัก 3 ชนิด

2. แนวทางการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่ใช่น้ำของป่าชุมชนทรายมูล ที่เกิดจากปัญหาในการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่ใช่น้ำของประชาชนในชุมชนที่ขาดการมีส่วนร่วมในการรวบรวมข้อมูล ซึ่งชุมชนต้องการผู้มาร่วมมือในการสำรวจและเรียนรู้ร่วมกัน ต้องการให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดระบบฐานข้อมูลที่ง่ายต่อการนำไปใช้ อีกทั้งต้องการให้มีการจัดทำระบบการถ่ายทอดความรู้ และต้องการคณะกรรมการป่าชุมชนที่เข้มแข็ง รวมถึงต้องการจัดพิธีบวงสรวงบูชาผีปู่ตาที่ปกปักรักษาป่า โดยมีแนวทางในการอนุรักษ์ คือ 1) จัดทำโครงการจัดทำระบบฐานข้อมูลพรรณพืชกินได้ไม่ใช่น้ำ 2) จัดทำธรรมนูญป่าชุมชนทรายมูล 3) สรรพหาคณะกรรมการป่าชุมชนที่มีการบริหารจัดการที่เข้มแข็งจากทุกช่วงวัยและทุกภาคส่วนของชุมชน 4) จัดโครงการบวงสรวงบูชาผีปู่ตาป่าชุมชนทรายมูล และ 5) จัดทำรูปแบบการฝึกอบรมเยาวชนคนรุ่นใหม่เพื่อการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่ใช่น้ำของป่าชุมชนทรายมูล ที่มีองค์ประกอบเป็นฐานการเรียนรู้ เรื่อง ป่าชุมชนทรายมูล การอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่ใช่น้ำ การฝึกทักษะการสำรวจชนิดและประเภทของพรรณพืชกินได้ไม่ใช่น้ำหรือพืชสมุนไพรพื้นบ้านในป่าชุมชนทรายมูล และฝึกทักษะในการทำงานเป็นทีมและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ สอดคล้องกับการวิจัยเรื่อง การจัดการภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพและการใช้สมุนไพรของกลุ่มภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้าน (เอกศักดิ์ เฮงสุโข, 2563, 10) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการจัดการ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ด้านสุขภาพและการใช้สมุนไพรของกลุ่มภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้าน พบว่า ภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพร พบในทั้ง 3 กลุ่ม คือ มีการนำพืชสมุนไพรหายาก และสมุนไพรต่างถิ่นมาปลูกในพื้นที่ของสมาชิกกลุ่มที่ดินส่วนบุคคลหรือที่อนุรักษ์ ซึ่งแต่ละกลุ่มจะมีศักยภาพในการจัดการและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อความหลากหลายแตกต่างกันส่งผลให้มีชนิดของพืชสมุนไพรที่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาถึงความเป็นไปได้ในการอนุรักษ์พบว่ากลุ่มชมรมแพทย์แผนไทยเภสัช

พัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น มีอิสระในการบริหารจัดการพื้นที่ได้ดีและมีพื้นที่มากพอ แต่มีข้อจำกัดว่าการปลูกและอนุรักษ์สมุนไพรมีเพียงแห่งเดียว และปัจจุบันสมาชิกกลุ่มก็เหลือเพียงบุคคลในครอบครัวกลุ่มผู้ปลูกและแปรรูปสมุนไพรทุกที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน การบริหารจัดการจึงมีแนวทางที่ไม่ค่อยชัดเจนนัก และไม่เป็นเอกภาพในการบริหารจัดการ เมื่อพิจารณาจากพื้นที่ พบว่า กลุ่มผู้ปลูก แปรรูปสมุนไพรทุกเป็นกลุ่มที่มีสมาชิกมากที่สุด แต่รวมกลุ่มกันแบบหลวม ๆ คือ มีลักษณะเป็นกลุ่มขยาย เน้นการแลกเปลี่ยนสินค้ากัน มีพื้นที่ในการปลูกและอนุรักษ์สมุนไพรมากที่สุด ประกอบกับพื้นที่บางส่วนเป็นเขตหวงห้าม จึงมีความเป็นไปได้ที่จำนวนสมุนไพรมีได้รับการอนุรักษ์แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับนโยบายของวัด ส่วนกลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทยบ้านสมุนไพรมีพื้นที่ในการปลูกและอนุรักษ์น้อยที่สุด แต่มีข้อดีคือ มีอิสระ ในการบริหารจัดการเต็มที่ เพราะปลูกในพื้นที่ส่วนบุคคลซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งกลุ่มการปลูกและการอนุรักษ์สมุนไพรมีทั้ง 3 กลุ่ม และสอดคล้องกับการวิจัยเรื่อง การใช้ประโยชน์ และข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อการอนุรักษ์สมุนไพรมีบ้าน: กรณีศึกษาชุมชนสะลงง ชี้เหล็ก อำเภอมะเริ่ม จังหวัดเชียงใหม่ (สามารถ ใจเตี้ย และคณะ, 2564, 90) ที่พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรมีบ้าน การแสวงหาสมุนไพรมีมาใช้ประโยชน์เริ่มจะหายาก หน่วยงานและชุมชนถึงแม้จะมีการดำเนินกิจกรรมเพื่อการสร้างการรับรู้ของประชาชนแต่ยังไม่สามารถเข้าถึงประชาชนทุกกลุ่มได้ ผู้มีส่วนได้เสียเสนอแนะข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อการอนุรักษ์สมุนไพรมีบ้านโดย 1) การอนุรักษ์พื้นที่แหล่งสมุนไพรมีบ้าน ป่าชุมชนที่มีอยู่ในปัจจุบันมีสภาพพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการคงอยู่ของสมุนไพรมีบ้าน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ควรดำเนินการกิจกรรมที่เกี่ยวกับการปรับปรุงพื้นที่ให้เหมาะสมต่อการเรียนรู้ของผู้ที่สนใจ 2) การอนุรักษ์ความหลากหลายของชนิดพันธุ์ โดยดำเนินการโครงการอนุรักษ์ความหลากหลายของสมุนไพรมีบ้านและสมุนไพรมีที่เป็นยา โดยให้ผู้สูงอายุร่วมกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลเป็นแกนนำ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินกิจกรรมการขยายพันธุ์สมุนไพรมีที่ใกล้สูญพันธุ์และแจกจ่ายให้ประชาชนนำไปปลูก 3) การถ่ายทอดองค์ความรู้กิจกรรมการอนุรักษ์สมุนไพรมีบ้าน จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เพื่อให้เยาวชนในพื้นที่ รู้จักสมุนไพรมีและการแปรรูปสมุนไพรมีเพื่อการใช้ประโยชน์ที่แท้จริง รวมถึง การอบรม การจัดการประชุม และการให้ความรู้กับประชาชนโดยนักวิชาการหรือเจ้าหน้าที่ด้านสุขภาพอย่างต่อเนื่อง และ 4) การเพิ่มบทบาทหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เพื่อเสริมสร้างกระบวนการรับรู้ของประชาชนด้วยการพัฒนาพื้นที่ชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว และเป็นสถานที่จัดการเรียนการสอนของสถานศึกษา ที่นำไปสู่การเคลื่อนย้ายทุนทางสังคมทั้งด้านบุคคลและองค์ความรู้เข้าสู่ชุมชนเพิ่มขึ้น

สรุป

ป่าชุมชนทรายมูล มีพื้นที่ 285 ไร่ 17 ตารางวา เป็นป่าชุมชนแบบดั้งเดิม ประเภทป่าใช้สอยชุมชน มีลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณ พบพรรณพืชกินได้ไม่เป็นยา (พืชสมุนไพรมีบ้าน) จำพวกต้น จำนวน 30 ชนิด จำพวกเถาและเครือ จำนวน 10 ชนิด จำพวกหัวและเหง้า จำนวน 9 ชนิด จำพวกผัก จำนวน 8 ชนิด และจำพวกหญ้า จำนวน 1 ชนิด ประชาชนรอบป่าชุมชนทรายมูลได้นำไปใช้ประโยชน์เป็นอาหารและยา ปัญหา

และความต้องการในการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เป็นยา พบว่า ประชาชนในชุมชนขาดการมีส่วนร่วมในการรวบรวมข้อมูล ต้องการผู้มาร่วมมือในการสำรวจและเรียนรู้ร่วมกัน ต้องการให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดระบบฐานข้อมูลที่ย่อยต่อการนำไปใช้ ต้องการให้มีการจัดทำระบบการถ่ายทอดความรู้ ต้องการคณะกรรมการป่าชุมชนที่เข้มแข็ง ต้องการจัดพิธีบวงสรวงบูชาผีปู่ตาที่ปกปักรักษาป่า มีแนวทางในการอนุรักษ์ คือ 1) จัดทำโครงการจัดทำระบบฐานข้อมูลพรรณพืชกินได้ไม่เป็นยา 2) จัดทำธรรมนูญป่าชุมชนทรายมูล 3) สรรหาคณะกรรมการป่าชุมชนที่มีการบริหารจัดการที่เข้มแข็ง 4) จัดโครงการบวงสรวงบูชาผีปู่ตาป่าชุมชนทรายมูล และ 5) จัดทำรูปแบบการฝึกอบรมเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เป็นยาของป่าชุมชนทรายมูล ที่ประกอบด้วยฐานการเรียนรู้ เรื่อง ป่าชุมชนทรายมูล การอนุรักษ์พรรณพืชกินได้ไม่เป็นยา การฝึกทักษะการสำรวจ และฝึกทักษะการทำงานเป็นทีมและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะหน่วยงานองค์กรชุมชนควรมีการนำผลการวิจัยที่ได้ไปสู่การขยายผลให้กับประชาชนในชุมชนได้เกิดการรับรู้ในทรัพยากรธรรมชาติด้านความหลากหลายของสมุนไพรพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชนของตนเอง เพื่อจะสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ให้คงอยู่กับชุมชนต่อไปเพื่อตอบสนองกลุ่มเป้าหมายได้อย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยถึงการพัฒนาระบบฐานข้อมูลพืชสมุนไพรพื้นบ้านที่ทันสมัยเพื่อการเข้าถึงและนำไปใช้ประโยชน์บนหลักการอนุรักษ์ อีกทั้งศึกษาถึงการสำรวจรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาการนำพืชสมุนไพรพื้นบ้านไปใช้รวมถึงการบูรณาการการแปรรูปที่เหมาะสมแก่การเผยแพร่แก่ประชาชนในพื้นที่

2. ควรมีการวิจัยถึงการบูรณาการองค์ความรู้ภูมิปัญญาการนำพืชสมุนไพรพื้นบ้านเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่เป็นหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อใช้ในการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา หรือมัธยมศึกษาที่เหมาะสมกับท้องถิ่นให้เกิดการเรียนรู้อย่างเป็นรูปธรรมและเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมป่าไม้. (2553). *การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- โกมล แพรกทอง. (2537). *แนวความคิดของป่าชุมชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- คณะอนุกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน. (2533). *แนวความคิด แนวทางปฏิบัติ และแนวนโยบายเกี่ยวกับการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เทศบาลตำบลขาว. (2564). *รายงานประจำปี 2564 เทศบาลตำบลขาว*. ร้อยเอ็ด: เทศบาลตำบลขาว.

- นินธนา เอี่ยมสะอาด, สุกิจ เอี่ยมสะอาด, ธนาวิทย์ รัตนเกียรติขจร, และ ศักดิ์สินธุ์ ชันแข็ง. (2562). การจัดการความรู้เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับสมุนไพรไทยในตำบลดอนสัก อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี. *วารสารวิชาการศรีปทุม ชลบุรี*, 15(4), 47-56. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/SPUCJ/article/view/203139>
- บุญศรี ทองบ่อ. หมอพื้นบ้าน หมู่ที่ 4 ตำบลขาว อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด. การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 กรกฎาคม 2565.
- มณฑา ลิ้มปิยะประพันธ์. (2554). *การผลิตพืชสมุนไพร*. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. (2532). *หลักวิทยาศาสตร์ชุมชน*. กรุงเทพฯ: คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สามารถ ใจดี, ชัชชญา สมมณี, วรุณี จินะสุข, และ ปัทมา ธรรมใจ. (2564). การใช้ประโยชน์ และข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อการอนุรักษ์สมุนไพรพื้นบ้าน: กรณีศึกษาชุมชนสะลวง ชี้เหล็ก อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวิจัยราชภัฏเชียงใหม่*, 22(2), 90-102. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/cmresearch/article/view/246390>
- สาโรช โสภณางกูร และรสสุคนธ์ (โรหิตรัตน์) ภิบาลกุล. (2539). *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 21*. กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2547). *รายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2547*. กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- สุนทรี จินธรรม, ปณณรภัส ถกถักดี, และ จิรภัทร์ อัฐธิศิลป์เวท. (2558). การศึกษาความหลากหลายของพรรณพืชสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดงบัง ตำบลงิ้วเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี. *วารสารวิจัยสหวิทยาการไทย*, 10(3), 1-8. <https://ph02.tci-thaijo.org/index.php/jtir/article/view/54710>
- เสน่ห์ จามริก. (2536). *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อานวย คอวนิช. (2528). แนวทางการพัฒนากิจกรรมป่าชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชน. *วนสาร*, 7(22), 28-37.
- เอกศักดิ์ เฮงสุโข. (2563). การจัดการภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพและการใช้สมุนไพรของกลุ่มภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้าน. *วารสารมานุษยสังคมศิลปสาร*, 2(1), 18-26. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/hsa/article/view/247387>